

AAPO ROSELIUS

Isänmaallinen Kevät

VAPAUSSOTAMYYTIN
ALKULÄHTEILLÄ

TAMMI

Aapo Roselius

ISÄNMAALLINEN
KEVÄT

VAPAUSSOTAMYYTIN
ALKULÄHTEILLÄ

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ TAMMI
HELSINKI

© AAPO ROSELIUS JA KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ TAMMI 2013
KUVAT: SOTAMUSEO
ISBN 978-951-31-5821-7
PAINETTU EU:SSA

SISÄLLYS

PROLOGI	7
ON TULLUT ISÄNMAALLINEN KEVÄT	12
OLEMME SAANEET KOKEA	
KANSALAISSODAN KAUIHUIA	25
VAPAUSSODAN JA PUNAKAPINAN	
MUISTOT TALTEEN	41
SUURI SUOMALAINEN KANSANLIIKE	55
VAPAUSSODAN RIEMUJUHLAT	66
SUOMEN SUURIN ULKOILMANÄYTÖS	77
MANNERHEIMIN EERIKINRETKI	84
VIINIKAISEN ERHE JA MUISTAMISEN	
POLIITTISET RAJAT	96
HEIMOSODAT VAPAUSSODAN JATKEENA	108
TAMMIKUUN HENKI	119
WIRKKALA JA MUISTAMISEN	
TEOLLINEN MUOTO	130
HEIDÄN TEKEMÄNSÄ TULEE AINA KANTAMAAN	
AMATÖÖRIN JALOSTUMATONTA LEIMAA	142
MASSA EI OLE MILLOINKAAN ÄLYKÄSTÄ	158

ESI-ISIEN MUISTO	170
VALKOISEN ARMEIJAN ASEVEIKOILLE!	182
ME OLEMME TAKONEET TÄMÄN	
VALTAKUNNAN.....	196
SOTA-AALTO	211
HAAKSIRIKKO.....	229
VIIMEINEN TAISTO.....	243
EPILOGI	252
VIITTEET.....	261
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	276
HENKILÖHAKEMISTO	283

PROLOGI

Aikakausien alut ja loput ovat harvoin teräväpiirteisiä. Silti meillä on pakonomainen tarve jäsenellä menneisyyttä, luoda rajoja, alkua ja loppuja. Aikakausien rajapyykkeinä toimivista vuosiluvuista muodostuu koodistoja menneisyyden ymmärtämiselle. Vuosiluvut kuten 1914, 1939, 1945 tai 1989 muodostavat eurooppalaisen uudemman ajan historian tunnusmerkit ja samalla sen tiivistelmän. Suomessa taas vuodet 1918, 1939 ja 1944 ovat jo pitkään hallinneet kansallista myyttiä. Ne asettavat raamit kansalliselle selviytymistarinalle ja samalla klassiselle kertomukselle, jossa tragedian ja onnettomuuden kautta nousee sankarilliseen puhdistavaan taisteluun, jossa suurten uhrauksien kautta lunastetaan lopullinen vapaus. Se, että sodat edelleen toimivat aikakausien rajaajina saattaa tuntua merkilliseltä ottaen huomioon vuosisadan aikana tapahtuneet valtavat yhteiskunnalliset muutokset. Koulutustason ja tiedon räjähdysmäinen kasvu, demokratian läpimurto lähes kaikilla elämän aloilla, hyvinvointivaltion syntyminen tai tekninen vallankumous eivät ainakaan vielä ole syrjäyttämässä sota- ja suurmieskeskeisen historiankirjoituksen taakasta. 1900-luku toi mukanaan uudentyypin sodan, jonka totaalisuus sulki piiriinsä koko yhteiskunnan, sen laitokset ja ihmiset. Tuhoa, hävitystä ja uhraamista ei päässyt pakoon. Sotakokemuksista, niin sankarillisista kuin painajaismaisista, tuli kaikilla tasoilla merkittäviä

yhteiskunnallisia ilmiöitä, jotka muokkasivat voimakkaasti sekä yksilöiden että yhteisöjen identiteettejä.

Vuosi 1918 merkitsi uuden alkua, niin Euroopassa kuin Suomessa. Kyseisenä vuonna päättyi aikalaisia sekä kauhistuttanut että kiehtonut maailmanpalo, ensimmäinen maailmansota. Samana vuonna oikeudenmukaisena ja inhimillisenä alkanut Venäjän vallankumous astui vääjäämättömästi kohti entistä suurempaa julmuuden ja kärsimyksen kierrettä ja Suomessa käytiin verinen sisällissota. Kyseisenä vuonna alkanut uusi eurooppalainen ajanjakso, sotienvälinen aikakausi, rakentui enemmän kuin koskaan aiemmin kollektiiviselle sotakokemukselle. Parinkymmenen vuoden ajan ihmiset pyrkivät ymmärtämään ja selittämään ensimmäistä totaalisotaa. Ymmärrettiin, että vanha maailman oli kadonnut, mutta oltiin tietämättömiä tulevaisuuden suhteen. Syntyi tilaa populistisille ääriliikkeille, joilla oli tarjota vihaan peitettyä turvallisuuden tunnetta, mustavalkoisuutta ja uusia yleviä ihanteita. Pirstaleisen yhteiskunnan laidoilla, sen ulkopuolella ja sen ytimessä seisoivat sodassa rikki menneet sukupolvi, miehiä ja naisia joilla oli elämä edessä, mutta nuoruus tuhottu. Sukupolvi, joka oli taistellut loputonta sotaa tarrautumalla kiinni uskomukseen paremmasta tulevaisuudesta, terveemmästä yhteiskunnasta ja henkilökohtaisesta menestyksestä. Uhraukset eivät saaneet olla turhia oli mantra, joka kaikui halki Euroopan koko sotienvälisen aikakauden ja loi jännitteitä ja purkauksia.

1920- ja 1930-luku merkitsivät sodan muistamista kaikkialla Euroopassa. Muistamisesta tuli kansalaisliikettä muistuttava voima, joka jätti fyysisen jälkensä maaseudulle ja kaupunkeihin, virastorakennuksiin ja yksityisiin koteihin. Satojentuhansien kivipaasien pystyttäminen ja niiden ympärille luotu toiminta aktivoivat yhteisöjä ja yksilöitä ympäri Eurooppaa muuttaen julkisen muistamisen asemaa ja mekanismeja. Moderni sota kosketti liian monia, jotta se olisi säilynyt valtion hallinnassa. Muisto

irrottautui eliitin suojasta ja tavalliset kansalaiset nousivat vaatimaan osallisuutta virallisen muiston määrittämiselle.

Suomessa sotienvälinen aika muodostaa selkeän kokonaisuuden jonka rajaavat sisällissota ja talvisota. Ajanjaksoa on myöhemmin kutsuttu ensimmäiseksi tasavallaksi tai valkoiseksi Suomeksi, joskus jopa suojeluskuntien Suomeksi. Kyseiset kolme nimitystä korostavat valtiollista itsenäistymistä, sisällissodan voittajien hegemoniaa ja tämän hegemonian voimakasta vartioimista sekä uudentyypistä modernia, maskuliinista ja soittaisaa suomalaisuutta. Aikakauden mallin mukaan tuli unohtaa tai ainakin himmentää itsenäisyyden mahdolliset kansainväliset kontekstit. Sen sijaan tuli korostaa omaa aktiivisuutta, pitkäjänteistä, jopa yli sukupolvien kestänyttä, vapaustyötä ja ennen kaikkea omia itsenäisyyden ja vapauden eteen annettuja uhreja. Sekasorron vuosista tuli koota loogisia ja kansallisia myyttejä, jossa vapaustaistelu itsenäisyyden mahdollistajana nousi merkittävään osaan. Samaan aikaan uusien kansallisten kertomusten luominen rajasi lukuisia vähemmistöjä ulkopuolelle ja hankaloitti eri kollektiivisten muistojen vuoropuhelua.

Sotienvälisessä Suomessa julkisen muistamisen lähtökohtana oli kansallisvaltion osalta ongelmallinen vuoden 1918 sisällissota. Lyhytkestoisuudestaan huolimatta sota oli aiheuttanut voimakkaita kokemuksia yhteiskunnan eri tasoilla. Sota, jossa saman yhteisön jäsenet seisivat vastakkain ja jossa sodankäyntiä leimasivat terroriteot ja kostotoimenpiteet, levisi uhkakuvina ja pelkoina laajalle. Kokemukset jättivät syvät jäljet paikallistasolle, jossa yksilöt ja yhteisöt olivat kokeneet ristiriitoja, nöyryyksiä, pelkoja, surua ja vääryyksiä. Toisaalta sota jätti myös jälkeensä ylpeydentunnetta, kunniakkaiksi koettuja muistoja ja eloonjäämisen riemua. Sota oli sekä euforinen kokemus että raskas velvollisuuden taakka, usein yhdistyen samassa henkilössä.

Jos itse sota oli ollut rajua, sitä oli myös sotaan liittynyt muistaminen. Vuosi 1918 oli murentanut kansallisvaltioon liittyvän

yhtenäisyysideaalin ja aiheuttanut kriisin, joka ei kadonnut rauhan myötä. Vihollinen ei vetäytynyt omien rajojensa taakse vaan osapuolet jatkoivat elämäänsä saman yhteisön jäseninä. Tämä teki lähtökohtaisesti kaikesta sotaan liittyvästä ongelmallista. Pyrkimykset palauttaa mielikuva yhtenäisestä ja eheästä kansasta olisivat voineet muodostaa perustan kollektiiviselle unohtukselle ja työntää sisällissodan muistot kansallisen kertomuksen marginaaliin. Näin ei tapahtunut. Heti sodan jälkeen hurmoksellista kansanliikettä muistuttavana voimana vapaussodan muistojuhlat levisivät Suomen kaikkiin kaupunkeihin ja pitäjiin. Sodan voittaneen osapuolen kokemuksista muodostettiin yhtenäisyyttä korostava myytti kansallisesta vapaustaistelusta, jonka kautta maa oli saavuttanut vuosisataisen valtiollisen haaveensa. Sodan lopputulos haluttiin nähdä koko kansallisen olemassaolon kulmakivenä, kulttuurin ja moraalin takaajana ja pitkäkestoisien kehityksen lopputuloksena. Vapaussotaan liitettiin sekä menneisyyden että tulevaisuuden määritelmät suomalaisuudesta. Vastapainona sodan hävinneen osapuolen kokemuksia ei hyväksytty edes virallisen historian marginaaliin, vaan ne pyrittiin häivyttämään kokonaan julkisuudesta. Sen sijaan, että osapuolien ja heihin identifioituvien ryhmien tulkinnoille olisi haettu konsensusta, sodan julkisesta muistamisesta tuli näyttämö taistelun jatkumiselle.

Isänmaallinen kevät on kertomus aikakaudesta, jolloin sisällissodan muistaminen oli merkittävä ilmiö, joka näkyi ja kuului yhteiskunnan kaikilla tasoilla niin kaupunkien toreilla kuin takakyläiden raiteilla. Kirjassa liikutaan niin paikallisella kuin valtiollisella tasolla, esitellään aikansa kuuluisuuksia ja vähemmän tunnettuja persoonia sekä kerrotaan ilmiöistä jotka värittivät kokonaista aikakautta. Pyrkimyksenä on ollut luoda monipuolinen kuvaus sisällissodan voittajien ylläpitämästä vapaussodan muistamisesta, sen perusteista, syistä ja siihen liittyvästä monitahoisuudesta. Mikä loi tarpeen vuoden 1918 sisällissodan voit-

tajien parissa intensiiviselle, paikoitellen fanaattiselle ja usein poliittiselle julkiselle muistamiselle? Miksi kansallisesta näkökulmasta katastrofaalisesta sodasta pyrittiin luomaan kansallisen kertomuksen kulmakivi? Ja miksi yritys epäonnistui? *Isänmaallinen kevät* perustuu osin kirjoittajan väitöskirjaan *Kiista, eheys, unohdus: vapaussodan muistaminen suojeluskunnan ja veteraaniliikkeen toiminnassa 1918-1944*.

ON TULLUT ISÄNMAALLINEN KEVÄT

Miina Penttilä katsoi tyhjää ja hiljaista maantietä. Vielä eilen sieltä oli kantautunut huutoja, lasten itkua ja hevosten hirnuntaa. Jo toista viikkoa oli Loimaan läpi vievä maantie täyttynyt loppumattomalta tuntuvasta rekijonosta. Ääriään myöten pakatut tavara-kuormat ja naisten ja lasten täyttämät reet olivat edenneet hitaasti likaisessa lumisohjossa. Saattueiden ympärillä miehet olivat kulkeneet aseet kourissa tarkkaillen epäluuloisesti ympäristöä. Vielä tällöin he olivat kantaneet punaisia käsivarsinauhoja.¹

Miinan asunnon ohi kulkeva maantie oli muuttunut Lou-nais-Suomen punakaartilaisten tärkeimmäksi vetäytymisväyläksi. Sen jälkeen kun saksalainen Itämerendivisioona oli nousut maihin Hangossa ja valkoinen armeija oli valloittanut Tampereen, ei sodan lopputuloksesta ollut epäselvyyttä. Miina oli viimeisten päivien aikana seurannut surkeaa näytelmää tuntien sekä iloa että sääliä. Hän iloitsi siitä, että punaisten valta Loimaalla oli päättymässä, ja että sota olisi pian ohi. Samalla hän ei voinut olla tuntematta sääliä pakenevia perheitä kohtaan. Hän oli nähnyt monen aikuisen itkevän raahatessaan perhettään ja omaisuuttaan kohti tuntematonta itää ja edessäpäin odottavia koettelemuksia. Mutta 22. huhtikuuta rekijonoa ei enää ollut. Edellisenä iltana Loimaalta oli lähtenyt viimeinen punaisten pakojuna ja varhain seuraavana aamuna ensimmäiset valkoiset joukot olivat saapuneet Loimaalle, miehittäneet aseman ja nostaneet leijonalipun aseman lipputankoon.

Saatuaan varmuuden punaisten vetäytymisestä Miina astui ulos opettajan asunnostaan ensimmäistä kertaa neljään päivään ja lähti kulkemaan kohti asemanseutua. Maisemasta ei olisi uskonut, että ympärillä käytiin tuhoisaa sisällissotaa. Punaiset eivät olleet paetessaan polttaneet taloja tai murhanneet ihmisiä, kuten paikkakunnan suurtilalliset olivat pelänneet. Vain kaksi punaisten räjäyttämää Loimijoen ylittävää siltaa ja hajotettu vesitorni kieli jo kolmatta kuuta jatkuvasta sodasta. Sillanräjäytyksen suhteen punaiset olivat ilmoittaneet jopa räjäytyksen kellonajan niin, että ihmiset eivät vahingossa loukkaantuisi. Myös tappamisilta oli suurelta osin säästyty. Eniten huomiota herättänyt veriteko punaisen vallan aikana oli ollut Loimaan vallankumouskomitean puheenjohtajan Otto Wännin murha. Hän oli yrittänyt hillitä punakaartilaisia ryöstämästä erästä kauppaa, jolloin omat joukot olivat hänet kiihdyksissään ampuneet. Wänni oli ollut paikkakunnalla arvostettu mies, ja vielä vuosi ennen sotaa oli hänellä ollut valkoisten tulevan johtajan Kalle Pien kanssa yhteinen firma. Myös Piki oli nyt kuollut, kaatunut sodan ensimmäisissä taisteluissa valkoisten joukoissa Ruovedellä. Miina oli tuntenut hyvin molemmat miehet, erityisesti entisen oppilaansa Kallen, jota hän oli jopa piilotellut punakaartilaisilta perunakellarissaan edellisvuoden rauhattomuuksien aikana.

Tullessaan asemanseudulle Miina näki joukon univormupukuisia aseistettuja miehiä. He olivat ensimmäiset Miinan näkemät valkoisen armeijan sotilaat. Miehet kuuluivat Saariston vapaajoukko -nimiseen pataljoonaan, jonka komentajana toimi ruotsinmaalainen luutnantti Carl August Ehrensvärd, Viaporin rakentajan pojanpojan pojanpoika ja tuleva Ruotsin puolustusvoimien komentaja. Huhtikuun toisella viikolla vapaajoukko oli juhlallisesti marssinut Turkuun, jonka punaiset olivat jättäneet päivää aiemmin. Mahtipontisen voitonparaatin jälkeen ryhdyttiin lähettämään osastoja eri puolille maakuntaa vetäytyvien punaisten jäljessä. Loimaille saapunut osasto koostui va-

paajoukkoihin äskettäin liittyneistä turkulaisnuorista. Nyt he, joilla ei ollut juuri minkäänlaista sotakokemusta tai sotilaskoulutusta, saapuivat uusissa univormuissa ja saksalaisilla kivääreillä varustettuna, myyttisinä valkoisen armeijan sotilaina vapauttamaan Loimaata. Missä tahansa he liikkuvatkin, väkeä tungeksi heidän ympärillään jakaen kilpaa kiitoksia, voileipiä ja kahvikutsuja.

Miina Penttilä tarkkaili näkemäänsä voimakkaan tunnekuohon vallassa. Hänen ympärillään oli toteutumassa pitkäaikainen unelma, joka oli täyttänyt suuren osan hänen elämästään ja innostanut häntä osallistumaan yhteiskunnalliseen toimintaan. Tie itsenäisyyteen oli ollut lähes yhtä uskomaton kuin hänen oma tiensä. Hän oli syntynyt Pohjanmaalla vuonna 1872 alimpaan sosiaaliseen kastiin. Äiti oli ollut talosta taloon kiertelevä piika ja isä tuntemattomaksi jäänyt puukkojunkkari. Naimattoman piian lapsesta kasvoi määrätietoinen ja voimakastahainen nainen, jonka koulumenestys vei hänet lopulta harvojen joukkoon: Jyväskylän suomenkieliseen opettajaseminaariin. Jyväskylä oli tuohon aikaan kansallisen liikkeen keskus, jossa opiskelijat seurasivat tarkkaan maailman tapahtumia ja pohivat kansakunnan tulevaisuutta. Valmistuttuaan 22-vuotiaana Miina sai heti viran johtavana opettajana Loimaan Hirvikosken kansakoululla. Samasta koulusta hän jäisi eläkkeelle 46 vuotta myöhemmin. Loimaalla hänestä oli nopeasti tullut aktiivinen yhteisön jäsen ja hän kuului lukuisien kansalaisseurojen johtokuntiin. Hän oli poliittisesti ja yhteiskunnallisesti radikaali taistellen köyhyyttä vastaan ja naisasian puolesta. Huomiota ja varmasti pahennusta herätti myös se, että hän ei koskaan hankkinut miestä ja perhettä. Sen sijaan hän toi heti, kun oli asettunut aloilleen, äitinsä luokseen asumaan. Pohjanmaan herännäistausta ja seminaarissa tarttunut voimakas snellmanilainen isänmaallisuus muodostivat Miinan elämän johtolangat. Loimaalla hän oli herättänyt suurta huomiota ommellessaan itsel-

leen surupuvun protestiksi vuosisadan alun venäläistämistoimenpiteitä vastaan. Vuonna 1915 hänet valittiin ensimmäisenä naisena Suomessa kunnanvaltuustoon. Tosin valinta piti myöhemmin perua lainvastaisena, koska tällöin naisilta oli kunnan edustaminen kiellettyä. Loimaa tarjosi hänelle, tarkan ja kiukukuisen naisen maineessa olevalle etevälle puhujalle, lukuisia foorumeja ja vaikuttamiskanavia. Hänen sosiaalinen nousunsa pohjamudasta yhteisön suuresti arvostamaksi jäseneksi oli ollut huikea ja kyseisenä aikana harvinainen saavutus. Varmaa oli, että nyt vapautuksen päivänä hän ei tulisi jäämään passiiviseksi sivustakatsojaksi.

Vaikka Miina saattoi riemuita täysin sydämin valkoisten joukkojen tulosta, löytyi hänellä ymmärrystä myös kapinan aloittaneita kohtaan. Kuten monelle vanhan kaartin patriootille, oli sodan syytyminen ollut hänelle suuri henkilökohtainen takaisku. Hän jos kukaan, kahden vuosikymmenen opettajatyön ja nuoriso seuratoiminnan kautta, tunsi seudun nuorison. Hän oli kauhulla nähnyt, kuinka hänen entiset oppilaansa, yhteiskunnan toivot, olivat muuttuneet aggressiivisesti käyttäytyviksi uhittelijoiksi, jotka olivat jopa valmiita tappamaan toisiaan. Kun hän oli aiemmin keväällä nähnyt entisen oppilaansa Eemil Mäkisen ajavan pitkän maantietä karjuen suu vaahdossa kaikkien porvarien tulevan tapetuksi, oli hänestä tuntunut että suuri osa hänen valistus- ja kasvatustyöstään oli valunut hukkaan. Hän oli tuntenut suurta henkilökohtaista surua kuullessaan entisen mielioppilaansa ja sittemmin hyvän ystävänsä Kalle Pien kaatuneen. Ennen kaikkea hän tunsi huolta niistä oppilaistaan, joille sota merkitsi perheiden hajoamista, kuolemaa ja entistä syvempää köyhyyttä.

Hänelle, jolla omaa perhettä ei ollut, opettajan työ muodosti elämän sisällön ja oppilaat olivat hänen lapsiansa. Miina ei ollut kehotuksista huolimatta hakeutunut kapinan aikana turvaan kotipaikkakunnaltaan, vaan kuuliaisesti hoitanut virkaansa. Jälkeenpäin puhuttiin, että punakaarti oli antanut hänen olla

rauhassa, koska hänen tiedettiin aina kohdelleen hyvin työläisten lapsia. Hän oli selvästi aistinnut lapsista sodan tuoman rauhattomuuden. Suurin osa oppilaista oli työväen lapsia ja monen isä oli punakaartissa rintamalla. Eräänä aamuna huhtikuun alussa yksi oppilas oli juossut luokkasaliin ja ilmoittanut, että kohta saksalaiset tulevat ja tappavat heidät kaikki. Lähes kaikki lapset olivat rynnänneet peloissaan kotiin ja Miina oli joutunut sulkemaan koulun ovet. Kaiken tämän huolen ja surkeuden yläpuolella hän kuitenkin tunsi suurta riemua kävellessään 22. huhtikuuta Loimaan halki. Riemua siitä, että hänen Suomensa, valkoinen Suomi, tulisi voittamaan sodan ja muodostamaan perustan itsenäiselle isänmaalle.

Loimaalla tapahtunut vallanvaihto oli asettanut tilanteen ylösalaisin. Kaksi kuukautta henkensä edestä pelänneet tulivat esiin piiloistaan, kun taas seudun punaiset joutuivat hakemaan suoja paikkaa metsistä, aitoista ja ullakoilta. Pian vallanvaihdon jälkeen tuli Loimaalle käsky ”mitä huolellisimmin puhdistamaan metsät ja muut autiot seudut siellä vielä mahdollisesti piileksivistä punakaartilaisista, joita on kohdeltava mitä ankarimmin”. Valkoinen valta manifestoitiin Loimaalla samalla tavalla kuten kaikkialla: väkivalloin ja seremonioin. Väkivaltakoneiston luominen alkoi heti punaisten lähdettyä. Paikkakunnalle saapuneet valkoisen armeijan sotilaat toivat mukanaan kiväärejä ja patruunoita, jotka luovutettiin uudelleen perustetulle suojeluskunnalle. Syntyneestä aseellisesta joukosta tuli automaattisesti osa valkoista armeijaa, vaikka sen tehtävät rajoittuivat kotipitäjän puhdistamiseen. Samalla siitä tuli paikkakunnan korkein viranomainen. Olihan sota vielä käynnissä. Väkivaltakoneiston aikaansaamia tuloksia ei tarvinnut kauaa odottaa. Toukokuun 7. Loimaalla teloitettiin ilman virallisia oikeudenkäyntejä 14 henkilöä. Samana päivänä paikkakunnan suojeluskunta ehti osallistua naapuripitäjän Alastaron sankarihautajaisiin. Molemmat tapahtumat olivat tiivis osa sodasta rauhaan siirtymisen prosessia.

Vallanvaihdossa oli kyse muustakin kuin pelkistä sotilaallisista toimenpiteistä. Kriisiaika oli murrosta vanhan ja uuden välillä. Huolimatta siitä, että sisällissodassa, hieman karrikoiden, konservatiivinen maaseutu kukisti vallankumouksen, ei paluuta menneeseen ollut. Uusi valtiollinen itsenäisyys vaati uusia määritelmiä ja mielikuvia, kaikilla yhteiskunnan tasoilla. Voittajan toimesta itsenäisyys ja kapinan kukistaminen sulatettiin yhdeksi ja samaksi vapaustaisteluksi. Kevät 1918 ei tarkoittanut pelkäämistään vallankumouksen kukistamista vaan kuten Loimaan paikallislehti voitonhuumassa totesi: ”Suomeen oli tullut isänmaallinen kevät.” Isänmaallinen kevät ei tullut itsestään eikä se tullut kaikille. Isänmaalliseen kevääseen tuli liittyä samaistumalla sodan voittaneen osapuolen kokemuksiin, sitoutua valkoisen Suomen toimintamalleihin ja tukeutua vapaussodan myyttiin. Näkyvimvät valkoisen Suomen samaistumisen kanavat keväällä ja kesällä 1918 olivat sankarihautajaiset, sotilaiden kotiinpaluujuhlat ja suojeluskunta-toiminta. Kapina nähtiin häpeätahrana, joka tuli pestä pois paikkakunnan ja maan historiasta.

Miina Penttilä oli mukana häpeätahrnan poistamisessa alusta lähtien. Hän järjesti kiitosjuhlia, muistotilaisuuksia, esiintyi puhujana, kirjoitti lehtiin ja tuki kaikin voimin suojeluskunta-toimintaa. Hän ja hänenkaltaisensa muistoaktiivit näkivät tärkeänä olla vaikuttamassa julkiseen muistamiseen ja näkivät toimintansa lähinnä sakraalina velvollisuutena isänmaata kohtaan. Mukana oleminen oli heille kansallisvaltioon liittynyt pyhä riitti. Usein muistoaktiivien roolin ottivat yhteiskunnassa jo näkyvällä paikalla olevat, luottamusta herättävät henkilöt, jotka olivat tottuneet olemaan paikkakunnan parrasvalossa. Nyt heiltä odotettiin osallistumista ja johtajuutta myös vapaussodan myytin muodostamisessa. Vapaussodan muistoaktiivien miehessä joukossa nainen oli poikkeus, etenkin niin näkyvässä roolissa kuin mitä Miina tuli olemaan. Toisaalta hän oli tottunut olemaan eri tilanteissa ainoa nainen.

Sodan jälkeen Miinasta, nuorisoseuran, raittiusseuran ja lukuisten muiden seurojen suositusta puhujasta ja organisaattorista, tuli myös itsenäisen valkoisen Suomen asiamies. Työsarkaa riitti. Paikkakunnan väestön sodanaikainen passiivisuus sopi huonosti ajatukseen koko kansan vapaustaistelusta, maata yhdistävästä kansannoususta. Sodan marginaaliin jääneessä Lounais-Suomessa oli aika aktivoitua.

”Syrjästähän täältä on katsottu kun Pohjanmaa, Savo ja Karjala on taistelun helteen päällensä kantanut... paljon olemme velkaa ja paljosta saamme muun Suomen rinnalla hävetä... muut maakunnat ovat saaneet kärsiä sodan kauhut. Älköön heidän veriuhrinsa tulko liian suureksi! Lounais-Suomen miehet, teitä tarvitaan! Isänmaa kutsuu!”²

Loimaan liittämistä vapaussodan kertomukseen ei helpottanut se, että suuri osa väestöä lukeutui vasemmistoon ja tunsivat myötätuntoa kapinallisia kohtaan. Loimaalta, joka sentään oli ollut Varsinais-Suomen aktivismin ja suojeluskuntaliikkeen keskuksia, oli valkoiseen armeijaan lähtenyt vain parikymmentä miestä, kun taas punakaartiin oli lähtenyt useita satoja. Sodassa oli kuollut yli kaksi ja puoli sataa loimaalaista ”väärällä puolella”. Mikäli mukaan lasketaan Loimaan kolme pienempää naapurikuntaa, kohosi luku puoleen tuhanteen. Loimaan seutukunnan miespuolisesta aikuisesta väestöstä vain muutamassa kuukaudessa joka kahdeksas sai surmansa valkoisten toimesta! He jättivät jälkeensä suuren joukon omaisia ja tuttuja, joille vuoden 1918 kuvaaminen isänmaalliseksi kevääksi olisi ollut irvokasta.

Satojen kuolleiden paikkakuntalaisten sijaan virallinen Loimaa keskittyi yksipuolisesti kolmen valkoisella puolella kaatuneen muiston kunnioittamiseen. Suojeluskunnan ensimmäisiin ja tärkeimpiin tehtäviin kuului sankarihautajaisten järjes-

tely. Niiden kautta eri paikkakunnat yhdistettiin symbolisesti yhteiseen vapaussodan kokemukseen. Sankarihautajaisista kehittyi valkoisen Suomen punainen lanka. Sen sijaan, että niistä olisi muodostunut maan sisäistä tilaa ja väkivaltaista kehitystä surkuttelevia tilaisuuksia, tulivat ne olemaan todiste elinvoimaisesta ja moraalisesti korkeatasoisesta kansasta, joka oli taistellut itselleen vapauden.

Hautajaisten järjestäminen vaati uhrien määrän selvittämistä, ruumiiden paikantamista ja niiden kuljettamista kotiseudulle. Toukokuun ensimmäisinä viikkoina, kilpaa lämpenevän sään kanssa, ruumiita kuljetettiin ympäri Suomea junalla, hevoskyydillä ja laivoilla. Kaikkialla oli nähtävissä suojeluskuntalaisten muodostamia kunniavartiostoja ja ruumissaattoja. Kaiken tuli tapahtua valvotusti ja ennen kaikkea kunnianarvoisesti. Kilpailu vainajista saattoi olla kovaa. Kotipitäjään haluttiin mahdollisimman moni paikkakuntalainen, oli tämä sitten elämänsä aikana asunut ties missä. Varsinais-Suomessa erikoisimpiin kuului Nauvon ja Korppoon välinen kiista. Saksalaisten hyökätessä Korppoosta Nauvoon, oli seitsemän sotilasta kaatunut. Heidät oli haudattu Korppooseen mutta sodan jälkeen Nauvossa vaa-dittiin heidän siirtämistään Nauvoon koska he olivat kaatuneet nimenomaisen saaren taisteluissa. Siirto toteutettiin ja juhlalliset sankarihautajaiset pidettiin toisena helluntaipäivänä.³

Loimaalla suuri päivä koitti perjantaina 17. toukokuuta. Kaikki kolme ruumista oli saatu kotipaikkakunnalle ja paikallislehti saattoi esitellä heidät: talollisen poika Mikko Nahi, joka ”kaatui rohkeana hyökätessään punakaartin ja venäläisten kuulasadetta vastaan”, lukiolainen Erkki Kivirikko, jolla ”sattui kuula suoraan jaloon sydämeen”, ja suurtilallinen Kalle Piki, paikkakunnan legendaarinen aktivisti ja suojeluskuntaperustaja, joka kaatui helmikuun alussa Ruovedellä. Väkeä oli kokoontunut kirkolle jo aamuvarhaisesta ”tahtoen osoittaa kunnioitustaan työnsä uskollisesti täyttäneille valiosankareilleen”. Sankarihauta oli kaivettu

hautausmaan sijaan kirkkopihalle arvokkaalle paikalle etuoven oikealle puolelle.⁴

Koko pitäjä näytti olevan liikkeellä, arkityöt oli keskeytetty ja kaupat ja virastot olivat sulkeneet ovensa. Aamulla Turusta oli saapunut parikymmentä Turun rintamapataljoonaan kuulunutta sotilasta ja naapuripitäjistä Alastarolta, Oripäältä, Metsämaalta ja Ypäjältä oli saapunut suojeluskuntaosastot. Yhdessä Loimaan suojeluskunnan kanssa muodostivat he kunniakujan, jota pitkin vainajien rintamatoverit kantoivat yhdessä omaisten kanssa arkut kirkkoon. Saattuetta johti johtaja Vasaman soittokunta surumarssia soittaen. Viimeistä paikkaa myöten täynnä olevassa kirkossa saattueen otti vastaan opettaja Urho Forssin johtama kuoro. Valkoiseksi maalatut arkut asetettiin kuusenhavuin ja kukin koristellun kirkon alttarin eteen. Saarnan jälkeen pastori Kaukovaara piti muistopuheen, jossa hän nimesi punaiset petteureiksi ja korosti heidän jumalattomuuttaan. Heitä vastassa oli ollut oikea kansa, joka nyt oli voittanut. Muistopuheen jälkeen aloittivat vainajien omaiset seppeleiden laskun ja puheiden pitämisen.

Hautajaispuheissa etenkin Erkki Kivirikko sai suurta huomiota. Hän oli sodan syttyessä käynyt maanviljelyslukiota Lapualla ja oli liittynyt luokkatoveriensa lailla kuuluisan Matti Laurilan johtamaan Lapuan suojeluskuntaan. Se, että Kivirikko oli kaatunut samassa taistelussa kuin isä ja poika Laurila, liitti Loimaan suoraan sodan sankarimyytin ytimeen. Hautajaisiin oli saapunut Lapuan lukion rehtori Poijärvi, joka mainitsi puheessaan kaiken ylistyksen lisäksi, kuinka Kivirikko oli taistellut ”yhtä urhoollisena kuin koskaan pohjalainen”. Puheiden ja seppeleen jälkeen kannettiin arkut haudalle, jonka ympärille Loimaan suojeluskunta oli asettunut avoneliöön. Seurasi kuorolaulua ja puheita ja lopuksi haudat luotiin umpeen. Useita tunteja kestänyt tilaisuus oli päättynyt ja tuhatlukuinen hautajaisyleisö poistui hitaasti eri suuntiin.

Kyseisenä toukokuun kolmantena viikonloppuna järjestettiin eri puolilla Suomea kymmeniä samanlaisia hautajaisia, joissa keskityttiin voimistamaan vapaussodan myyttiä. Puheista ja saarnoista puuttuivat kokonaan toisen osapuolen menetykset ja ne maalasivat kuvan yhtenäisestä kansasta, jonka yhteistä uhria isänmaalle nyt esiteltiin. Sen, että samana sankarihautajaisen ennätysviikonloppuna teloitettiin yli puoli tuhatta punaista, ei annettu tahrata valkoisen Suomen myyttiä.

Sankarihautajaishuipentuman jälkeen Miina oli järjestämässä virallista kiitosjuhlaa paikkakunnan rintamamiehille. Kesäkuun aikana suuri osa heistä oli vapautettu sotapalveluksesta ja päässyt takaisin kotiin puolen vuoden sotarupeaman jälkeen. Loimaalla oli esittää 26 sankaria, mikä oli huomattava määrä varsinaissuomalaisittain. Yhteensä valkoisen armeijan sotilaita oli maakunnassa vajaa tuhat, mikä oli häviävän pieni määrä verrattaessa maakunnan puolen miljoonan väestöön tai valkoisen armeijan sataatuhatta lähentelevään miesmäärään. Tästä huolimatta oli varsinaissuomalaisten rintamamiesten symbolinen merkitys suuri: ”ettei Turunmaa joudu tykkäänään häpeään, on etupäässä juuri näiden reippaitten ja velvollisuudentuntoisten poikien ansiota”.⁵ Kuten sankarivainajien suhteen, oleellista ei ollut haudattavien määrä vaan sankariksi miellettyjen mahdollistama seremonia, joka yhdistäisi paikkakunnan valkoiseen Suomeen. Loimaalla tilanne ei sentään ollut yhtä laiha kuin esimerkiksi Merimaskussa, jossa *Juhlatilaisuus kotiin palanneille urhoille* kunnioitti, huolimatta otsikon monikkomuodosta, paikkakunnan ainoaa rintamamiestä.

Loimaalla kotiinpaluujuhlaa varten varattiin muutama vuosi aikaisemmin valmistunut yhteiskoulu. Rakennus oli paikkakunnan komein ja suurin ja tuli toimimaan useita vuosia suojeluskunnan juhlapaikkana. Juhannuksena järjestettiin sitten juhla ”kotipaikalleen saapuneiden jääkärien ja rintamalta palanneiden sotilaiden kunniaksi”. Juhla oli tarkoitettu loimaalaisten

kollektiiviseksi kiitoksenosoitukseksi uuden ajan sankareille. Miinaa oli pyydetty pitämään juhlapuhe. Puhe julkaistiin kokonaisuudessa maakunnallisessa lehdessä ja sisälsi Miinan taattua tyyliä: sekoitus poliittista realismia ja isänmaallis-uskonnollista paatosta, moitteita ja kiitosta. Seistessään puhujakorokkeella suuren yleisön edessä hän esitti, ajankohdan ja tilaisuuden huomioon ottaen, harvinaisen kärkestä kritiikkiä kehitystä kohtaan, jossa köyhä väestönosa oli jäänyt paitsi kasvavasta hyvinvoinnista. Miinan mukaan tätä laiminlyöntiä oli saatu maksaa kovalla hinnalla keväällä 1918. Puheessaan hän toi ilmi stereotyyppioita punaisen vallan ajalta: ”Kun täällä viikkoja ja kuukausia epätoivoisina katseltiin ryöstöä, eläinräökkäystä ja kuultiin kamalista murhista esim. Oripäässä, suuntautuivat ajatuksemme luoksenne. Te tulitte ja voititte.” Jääkärit olivat Miina puheen ensisijaisen kiitoksen kohteena. Paikkakunnan kahdeksasta jääkäristä Miinan oppilaina oli ollut kolme, jotka hän erikseen mainitsi: ”en ymmärtänyt silloin kun pienet jalkanne temmelsivät koulun pihalla, että ne kerran astuivat niin raskaita polkuja meidän tähtemme vieraalla maalla.” Sodan luonnetta sisällissotana Miina ei puheessaan yrittänyt peitellä: ”Olitte valmistautuneet taisteluun muukalaisia vastaan, mutta vastaanne nousikin veljenne miekka. Se on raskainta kaikista. Ette epäilleet sittenkään, Te odotetut.”⁶

Sankarihautajaiset ja kotiintulojuhlat olivat täyttäneet akuitin tarpeen Loimaan liittyessä osaksi valkoista Suomea. Valkoisen vallan juurruttaminen ei kuitenkaan päättynyt. Kevään paitsi jääneiden voitonparaatien ja omien sotilaiden esiintymisen korvikkeeksi päätettiin paikkakunnalla järjestää suuri isänmaallinen kansanjuhla. Kyse oli sekä vapaussodan muistojuhlasta että suojeluskunnan propagandatilaisuudesta. Idea oli saatu Pohjanmaalla maanlaajuista huomiota saaneista Lapuan päivän juhlallisuuksista. Koko heinäkuu meni järjestelyissä. Kyse ei ollut mistään pienestä tilaisuudesta: ohjelmaa lauan-

taista sunnuntai-iltaan, kolmasosa maakunnan suojeluskunnista paikalla, iso liuta kunniavieraita ja valtava määrä väkeä.

Elokuun ensimmäisenä lauontaina juhlat alkoivat suojeluskuntalaisten yhteisharjoituksella mahdollisimman näkyvällä paikalla Loimaan keskustassa. Mukana oli jopa 13 varsinaissuomalaista suojeluskuntaa, mikä antoi juhlille selvän maakunnallisen leiman. Harjoituksissa kyse ei ollut pelkästään äksiisistä. Paikallislehti raportoi, kuinka ”suojeluskuntanäytännöt toivat katsojiin lujan turvallisuuden tunteen samalla kun ne poistivat kansamme vihaajilta viimeisenkin tahdon saada vielä paikakunnalla mellakoita aikaan”. Suojeluskuntien esiintyminen nähtiin kolme kuukautta taisteluiden jälkeen vielä osana sisäistä kamppailua. Siirtyminen sodasta rauhaan oli pitkä prosessi.

Juhlaviikonloppu jatkui iltamilla työväentalolla. Valkoinen Loimaa tanssi entisen punaisen Loimaan päämajassa pikkutunneille asti. Toimittaja Lilius piti innostusta herättäneen puheen siitä, ”miten Suomi oli päässyt kansakunnaksi kansakuntain joukossa, valtakunnaksi valtakuntain joukossa, ja millä ehdoin se voi kohota suurvallaksi suurvaltain joukossa”. Vain taivas oli rajana. Sunnuntaiamuna alkoi juhlallisuuksien kohokohta: suojeluskuntaparaati. Väkeä alkoi kokoontua jo varhain Loimaan torille ja puolenpäivään mennessä ihmisiä oli jo useita tuhansia. Väkeä oli saapunut sekä junalla Turusta että maanteitse naapurikunnista. Loimaa muuttui viikonlopuksi maakunnan keskukseksi. Tasan kello 12 marssi Auran suojeluskunnan soitokunnan johdattamana lähes 700 suojeluskuntalaista köysiaidalla rajatulle toriaukealle. Kun kaikki olivat asettuneet paikoilleen, seurasi hartaushetki. Tämän jälkeen alkoi itse ohimarssi, jonka otti vastaan maaherra Collan. Kolme kuukautta sodan päättymisen jälkeen sai vihdoin Loimaa kokea oman voitonparaatin ja nähdä omat valkoiset joukkonsa marssimassa. Paraatin jälkeen sekä suojeluskuntalaiset että yleisö siirtyivät läheisen rukoushuoneen pihamaalle jumalanpalvelusta varten.

KIRJA PORAUTUU SYVÄLLE VALKOISEN SUOMEN YTIMEEN,
VAPAUSSOTAMYYTIN ALKULÄHTEILLE, JA NOSTAA ESIIN
ILMIÖITÄ JA HENKILÖITÄ, JOTKA ANTOIVAT LEIMANSA
KOKONAISELLE AIKAKAUDELLE.

Maailmansotien välisenä aikakautena lukemattomat vapaussodan muistojuhlat, patsaat, paraatit ja ylistyspuheet palauttivat vuosittain mieliin vuoden 1918 sodan, ei tragediana vaan voittajien tulkinnan mukaisena vapauden riemuvoittona. Miksi vapaussotamyytistä pyrittiin yli kahden vuosikymmenen ajan luomaan uutta kansallista eeposta? Miksi ristiriitoja herättävää sotaa haluttiin juhlia mahtipontisesti niin virallisella kuin paikallisella tasolla ja miksi vapaussodan muistosta muodostui vuoden 1918 konfliktia ylläpitävä ilmiö?

Kirjassa kerrotaan myös, miten vapaussodan julkinen muisto koki haaksirikon talvisodan eheytytymishurmoksessa. Merkityksestään riisutut muistomerkit jäivät lähinnä muistutuksiksi kollektiivisen muiston lyhytikäisyydestä. Ilmiöön liittyneet ihanteet eivät kuitenkaan välttämättä ole kadonneet. Myös nykyään kuulee populistisia puheenvuoroja, joissa kansallinen yhtenäisyys nähdään luonnollisena päämääränä ja historian eri tulkinnat koetaan häiritseviksi kansallisen identiteetin heikentäjiksi.

9 789513 158217

92.7

ISBN 978-951-31-5821-7

www.tammi.fi